

En artikel fra [KRITISK DEBAT](#)

Socialismens Opståen, Fald og Genopståen

Skrevet af: **Domenico Mario Nuti** | Offentliggjort: 16. december 2018

Socialismen og arbejderbevægelsen voksede frem af kapitalismens skyggesider, og det er ved at ske igen med en vågnende forståelse af, at socialisme er den eneste mulighed over for de vældige problemer, som skabes af kapitalismen og udviklingen. Sådan begynder og slutter Mario Nutis artikel.

Undervejs beskrives forskellige typer af socialisme, sovjetsocialismens triumfer og mangler samt dens sluttelige fald, bl.a. som følge af socialismens arvesynd: negligering af økonomiens love.

Transitionen blev drevet i armene på hyperliberalismen i 90erne, som også førte socialdemokratiets deformation med sig. Den moderne kapitalismes udviklingstendenser diskuteres, navnlig den stærkt voksende ulighed. Vi står nu med de helt store problemer, den globale ulighed og det globale miljø, som kun socialistiske institutioner og politiske reformer kan afhjælpe.

D. Mario Nuti har indgående kendskab til Østeuropa og Rusland, som han gennem en lang karriere har fulgt tæt, både før og under transitionen. Han har været ansat ved Cambridge University, ved University of Birmingham som direktør for Centre for Russian and East European Studies, ved EU-kommissionen i 90erne, ved European University Institute i Firenze og som professor i komparativ økonomi ved Sapienza Universitetet i Rom, hvor han nu er professor emeritus. Nedenfor bringes et uddrag af to essays, *The Rise and Fall of Socialism* (2017) og *The Rise, Fall and Future of Socialism* (2018), samt enkelte passager fra *A Counter-Factual Alternative for Russia's Post-Socialist Transition* (2009), som tillige med en række andre publikationer er tilgængelige på hjemmesiden:

<https://sites.google.com/site/dmarionuti/>,

Mario Nuti har desuden en blog "Transition":

<https://dmarionuti.blogspot.com/>

I *Det Kommunistiske Manifest* (1848) anerkendes kapitalismen uforbeholdent som én af menneskehedens epokegørende sociale konstruktioner. Den har bragt verden økonomisk vækst, tekniske landvindinger og hidtil uset velstand. Men den har også skabt arbejdsløshed, stadig mere omfattende kriser samt voldsomt voksende ulighed, især i den sidste efterkrigsperiode. Socialismen opstod som reaktion på kapitalismens skyggesider. Og i dag er der igen en så at sige markedsdrevet efterspørgsel efter socialistiske institutioner og politiske reformer som reaktion på de vældige problemer, som skabes af kapitalismen og udviklingen: den globale ulighed og det globale miljø.

Den reelt eksisterende og reelt fejlslagne socialisme

Ordet *socialisme* som betegnelse for en økonomisk organisation i arbejdernes interesse optrådte første gang i 1827 i tekster af nogle af Robert Owens tilhængere. Griffith (1924) samlede 199 definitioner af socialisme fra engelske intellektuelle og politikere, bl.a. Bertrand Russell, Maurice Dobb og Sidney Webb, i forbindelse med den store debat i Underhuset i 1923 om et forslag om "gradvis afvikling af det kapitalistiske system og indførelse af en økonomisk og social samfundsorden baseret på samfundseje og demokratisk kontrol med produktionsmidler og fordeling". Forslaget blev forkastet med 368 stemmer imod og 121 for.

De mange mulige definitioner afspejler det socialistiske projekts multidimensionale karakter. Som en forenkling kan socialismens væsentlige komponenter reduceres til fire:

- 1) samfundseje af produktionsmidlerne,
- 2) lighed, herunder en stor andel af offentligt forbrug,
- 3) økonomisk medbestemmelse og demokrati,
- 4) effektiv samfundskontrol med makroøkonomiske forhold.

Forskellige samfundssystemer kan karakteriseres efter formen og graden af realisering af disse fire komponenter.

Fuld virkeliggørelse af alle aspekter svarer til den aldrig realiserede kommunistiske utopi bortset fra, at staten da vil "visne bort" (Lenin 1917, afsnit 4), og at samfundskontrol og planlægning ikke behøves i en overflodsøkonomi.

Kina efter 2001, hvor Kina blev optaget i WTO, synes at unddrage sig denne definition. Siden 2005 har statseje ikke længere været dominerende; der er både indenlandsk og udenlandsk markedskonkurrence, men centralmagten øver afgørende indflydelse på økonomiske forhold gennem udstrakt og dyb brug af traditionelle økonomisk politiske instrumenter. Systemet er blevet betegnet som *kapitalisme* (Kornai 2013), *politisk kapitalisme* (Milanovic 2018), *statssocialisme* (*The Economist* 6/10/2012, Coase and Wang 2015, Naughton and Tsai 2015). Lenin betragtede statskapitalisme som et overgangsstadium, men der er intet overgangspræget eller foreløbigt ved Kina. Kina udgør et unikt system, som kombinerer træk fra både kapitalisme og socialisme uden at svare til nogen af delene (Kolodko 2018).

Sovjetsocialismens (1928/32-1990) centrale planlægning opnåede kun til dels makroøkonomisk kontrol, selv om statslig ejendomsret og drift af produktionsmidlerne var dominerende. Lighedsmålsætningen blev udvandet i praksis; der var ikke lønudligning under Stalin (intet ligemageri, *uravnilovka*); partieliten, *nomenklaturaen*, havde privilegeret adgang til forbrugsvarer, hvor der var permanent overefterspørgsel på grund af kunstigt lave priser, som også bevirkede ekstra høje priser på de sorte markeder, hvortil dem med penge, især hård valuta, havde adgang. Demokratisk centralisme betød i praksis partiets monopol på al magt på alle niveauer i samfundet,

især efter forbuddet imod fraktioner i 1921. Efter anden verdenskrig blev systemet kopieret minutiøst i Østeuropa og i andre dele af verden.

Den traditionelle sovjetiske og den tidlige kinesiske (1978-2000) model klarede den store bedrift at forberede transitionen fra uudviklede, nærmest feudale landbrugsøkonomier til egentlig kapitalisme (Milanovic 2019). Væksten i Sovjetunionen var imponerende høj fra 1928 til 1960 ligesom i Østeuropa fra 1950 til midt i 60erne gennem en omkostningstung kapitalopbygning. I Sovjetunionen blev industriproduktionen tredoblet fra 1928 til 1937 og yderligere øget 2½ gang til 1955. Der blev opnået en urbanisering uden fortilfælde, en voldsom forøgelse af arbejdsstyrken for begge køn og et højt uddannelsesniveau. Men forbruget pr. indbygger faldt frem til 1940 og forbrugsvækst af betydning indtraf først i løbet af 50erne (Treml-Hardt 1972). Disse resultater, hvortil kan føjes en sejrkrig og overlevelse i et fjendtligt internationalt miljø, var ledsaget af tiltagende problemer, som udsprang af den økonomiske centralisering og oftest forklares med ringe innovationsformåen og ringe formåen angående substitution af arbejdskraft med kapital (Milanovic 2019).

I sin undersøgelse af socialistiske og kapitalistiske lande i Europa inkl. Sovjetunionen gennem hele efterkrigsperioden indtil 1989 når Vonyó (2017) frem til tre vigtige konklusioner. For det første havde de lande, som var mest udviklede i 1950, en lavere gennemsnitlig vækstrate i de følgende 39 år. For det andet havde socialistiske lande mindre økonomisk vækst end kapitalistiske lande uanset deres oprindelige indkomstniveau i 1950. Og for det tredje: jo højere det oprindelige indkomstniveau, desto større var forskellen i vækstrate mellem de to grupper af lande.

Socialismens arvesynd: vold på økonomiens love

Det lykkedes aldrig at kombinere den sovjetiske centrale planlægning med decentrale beslutninger på en hensigtsmæssig måde trods utallige reformforsøg samt utallige forordninger og bekendtgørelser om "yderligere fuldkommengørelse af det sovjetiske plansystem", som det hed (Nove and Nuti 1972). Det begyndte med regional decentralisering i Sovjetunionen (1957) og reformer i Polen (1956), og fortsatte med reformforsøg i Ungarn (1956) og Tjecoslovakiet (1968), begge undertrykt militært, reformer i Sovjetunionen fra Kosygin (1965) frem til Gorbatsjovs *uskorenje* (acceleration), *perestrojka*, *glasnost* og *demokratisatsija* (1985-1990) og 500-dages planen i 1990 (Shatalin et al. 1991).

Fejlslaget kan forklares af reformernes halvhjertede karakter, af bureaukratisk og folkelig modstand, men især af systemets iboende og udbredte overskudsefterspørgsel og knapheder, som skyldtes urealistisk lave priser. Gorbatsjovs anstrengelser faldt ganske vist sammen med rekordlave priser på sovjetisk olie og gas, men det helt store problem var, at han indførte politisk liberalisering før økonomisk liberalisering og realistiske priser (hvis der indtræffer politisk liberalisering i Kina, vil rækkefølgen være den omvendte) og derved slap kræfter løs, som kunne bremse økonomiske reformer og true unionens beståen. Tiden var knap; under fejringen af 40-årsdagen for grundlæggelsen af DDR, sagde Gorbatsjov til DDR's politibureau den 7. oktober 1989, en måned før Berlinmurens fald: "Livet straffer dem, som kommer for sent". Dermed havde han også forfattet sin egen gravskrift. Gorbatsjov var en stor statsmand, en sand demokrat, en førsteklasses politiker, et generøst menneske, men han var jurist, og han forstod ikke – lige så lidt de økonomiske rådgivere,

han omgav dig med - at de ulykker, som urealistisk lave priser kan afstedkomme, kan være endnu farligere end prisforhøjelser og deraf følgende folkelige uroligheder.

Derved lå de under for en indgroet uvilje blandt socialister mod at benytte realistiske priser og mod at lade prisændringer - slet ikke spontane prisændringer - balancere udbud og efterspørgsel, altså en uvilje mod prisstyring og mod markedsmekanismen, *værdiloven* i sovjetisk terminologi.

Socialismen har lidt ubodelig skade som følge af denne arvesynd fra socialismens fædre: illusionen om, at de økonomiske love kan ophæves i en socialistisk økonomi. "Der er ingen plads for en videnskab, som udforsker markedets blinde love, eftersom der ikke er noget marked" (Bukharin 1920, Cohen 1980 p 93). "Ophævelsen af politisk økonomi som en fagdisciplin er en historisk verdensopgave" (Rosa Luxemburg, fra Waters 1970 p 244). "De objektive betingelser for en planøkonomi uafhængig af værdiloven" (Rudolf Hilferding, Mattick 1983 p 153). Stalin (1951) - af alle mennesker - fastholdt, at planøkonomien måtte respektere økonomiske love; det meste var dog tomme slagord og ønskedrømme, f.eks. den såkaldte "lov om planlagt (proportional) vækst"; men ifølge Stalin ville *værdiloven*, også kendt som markedet, fortsat være virksom, så længe vareformen eksisterer under planøkonomien. Denne erkendelse af nødvendigheden af markedsdisciplin var godt skjult i Stalins tekst og blev negligeret under den permanente, undertrykte inflation, som blokerede alle forsøg på markedsreformer efter hans død, og som til sidst førte til socialismens fald. Når politisk fastsatte lave og stabile priser støder sammen med inflationens uimodståelige kræfter, bryder systemet sammen.

Faldet: pludseligt, hurtigt og smitsomt

I september 1989 dannede Tadeusz Mazowiecki i Polen den første ikke-kommunistiske regering i efterkrigstidens Østeuropa og påbegyndte en transition til markedsøkonomi med privat ejendomsret, private virksomheder og åbning for international handel og investeringer. I løbet af tre-fire måneder bragte en dominoeffekt en række andre kommunistiske regimer til fald. Den tyske genforening (*de facto* 9/11 1989, *de jure* 3/10 1990) fulgtes af andre former for disintegration og reintegration; efter to år var Comecon og Warszawapagten opløst; efter det fejlslagne kup i august 1991 opløstes Sovjetunionen i december 1991; Jugoslaviens opløsning i 1991 udløste en væbnet konflikt; Tjecoslovakiet deltes fredeligt i 1993. De østeuropæiske lande blev reintegreret i verdensøkonomien og især i EU i flere bølger (2004, 2007 og 2013). NATO blev udvidet mod øst i strid med, hvad Bush havde forsikret over for Gorbatsjov som led i den tyske genforening.

Transitionen var uventet, hurtig og accelererende, hvilket ingen havde forudset, selv om der var "tilfældige profetier" på fejlagtige præmisser, som fx Amalriks (1969) spådom om Sovjetunionens undergang i Orwell-året 1984 på grund af sociale og etniske konflikter og krig med Kina. En tegning i *International Herald Tribune* viste en mand, som så TV-nyheder og udbrød: "Gosh! I must have pressed Fast-Forward!".

Transitionen øgede uden tvivl den politiske frihed og reducerede de internationale spændinger, men ingen havde troet, at den også – med Michael Ellman's (2002 p 133) ord ville "styrte snese af millioner af mennesker ned i en verden af militær konflikt, ulighed, usikkerhed, fattigdom, arbejdsløshed, kriminalitet, sygdomme, nedbrudt offentlig service og fordrivelse fra deres hjem. At 'fremme af individuel og national frihed' ville koste, hvad det har kostet ofrene for krigen mellem Armenien og Aserbajdsjan, konflikterne i Moldova, Georgien, Tadsjikistan, Tjetjenien og det tidligere Jugoslavien; russiske og ukrainske ofre for spredningen af difteritis, tuberkulose, syfilis og alkoholisme; de fattige i Rusland, Ukraine, Kasakstan, Hviderusland, Litauen, Rumænien og Bulgarien".

Transitionens aktører forventede kun éncifrede og kortvarige indkomstfald, som hurtigt ville blive efterfulgt af kraftig vækst og indhentning af de andre markedsøkonomier. I stedet kom en dyb og ofte langvarig transitionskrise. Den mindste og korteste var i Polen, hvor BNP faldt med 17% på tre år, som blev genvundet i 1996. Den dybeste og længste var i Georgien, hvor BNP faldt med 75% og i 2017 stadig var under 1989-niveauet – når man ser bort fra krigsramte lande som Bosnien-Herzegovina, hvor BNP faldt med 80%, som stadig ikke er indhentet.

Denne uforudsete udvikling affødte tre modstridende reaktioner: For det første bortforklaring som et statistisk bedrag, idet produktionen blev overrapporteret i det gamle system og underrapporteret i det nye for at undgå skattebetalinger (Åslund 1991). Argumentet overdrives let og kan ikke bortforklare den kraftige stigning i ulighed og fattigdom i transitionslandene, hvor én lang kø af arbejdsløse har afløst de mange køer ved vareudsalgene i det gamle system.

For det andet accept af krisen som reel, men uundgåelig, fordi transitionen var uprøvet og uden fortilfælde (Shleifer & Treisman 2000). Den politisk bestemte politiske, økonomiske og monetære disintegration gjorde det praktisk umuligt at hindre nedbrydningen af den etablerede internationale handel, og det kostede dyrt. Dette fører frem til den tredje type af forklaringer, nemlig at den økonomiske politik under transitionen er hovedårsagen til krisen, først og fremmest den ukritiske accept af en speciel og kontroversiel form for kapitalisme, Reagan-Thatcher's hyperliberalisme, som var fremherskende o. 1990. Under indflydelse af denne ideologi, af udenlandske rådgiveres tilskyndelser, af lånebetingelser fra IMF og Verdensbanken og af EUs samtykke var den mest udbredte transitionsmodel en hyperliberal version, som var mere fundamentalistisk end nogen eksisterende form for kapitalisme, inkl. den amerikanske. Det indebar hurtig masseprivatisering; ekstremt hurtig liberalisering af udenrigshandel og kapitaloverførsler (i modsætning til, hvad de europæiske lande gjorde efter anden verdenskrig); i lighed med anbefalingerne i den dengang (men ikke længere) fremherskende *Washington Consensus* blev statens rolle som regulator kraftigt indskrænket, indtægter og udgifter beskåret og velfærdsstaten afmonteret.

Der var en overdreven tiltro til fordelene ved chokterapi fremfor gradualisme. Faktisk er der visse foranstaltninger, som kan og bør indføres straks og samtidig, såsom forhøjelse af priserne til markedsbalancerende niveau, legalisering af privat ejendom og foretagsomhed, valutakonvertibilitet for handelstransaktioner. Derimod er mere gradvis ændringer at foretrække på andre områder: liberalisering af internationale kapitalbevægelser, masseprivatisering, indførelse af ny lovgivning, opbygning af finansielle markeder og, ikke mindst, nedbringning af inflationen. Den relative succes i

Polen skyldtes - trods den megen retorik om den berømmede chokterapi - rent faktisk det langsomme tempo i nedbringningen af inflationen (det tog mere end et årti at nå ned på éncifret inflation), finanspolitikken som ikke gik uden om offentlige investeringer, den langsomme masseprivatisering samt den aktive industripolitik. (Kolodko-Nuti 1997, Kolodko 2000, Nuti 2013a).

Socialdemokratiets forfald i Vesteuropa

Socialismens deroute, Berlinmurens fald og hyperliberalismens dengang tilsyneladende definitive sejr smittede også de vesteuropæiske socialdemokratier, hvor Tony Blair's *New Labour* og Gerhard Schröders *Neue Mitte* på tre centrale områder brød med traditionelle socialistiske værdier, som de i øvrigt erklærede at holde i hævd: "Rimelighed og social retfærdighed; frihed og lige muligheder; solidaritet og ansvar for andre; disse værdier er tidløse. Socialdemokratiet vil aldrig opgive dem." (Blair and Schroeder 1999, p 2).

For det første accept af markedets forrang og ønskværdighed også i den globaliserede form som et tidevand, der løfter alle både, idet globaliseringens fordele antages efterhånden at sive ned til alle, mens de i realiteten nærmest siver opad. "Markedet er en del af den sociale orden, som vi ønsker, ikke bare et nødvendigt middel". (Karlsson 1999).

For det andet afvisning af offentlig ejendom og virksomhedsdrift til fordel for privat foretagsomhed, uoprettelig privatisering af statslige aktiver, forsømmelse af væsentlig offentlig service og etablering af offentlig-private partnerskaber, som kollektiviserer risiko og privatiserer profit.

For det tredje finanspolitisk disciplin og restriktiv pengepolitik, som udelukker såvel keynesiansk ekspansiv finanspolitik som inflationær monetær ekspansion, dvs. enhver anti-cyklisk politik uanset konjunkturfasen. Finanspolitisk besparelser- og budgetbalancepolitik, som kræves af EUs vækst- og stabilitetspagt og finanspagt, risikerer at understøtte et vedvarende gab mellem faktisk og potentiel produktion og dermed at skabe en ond cirkel af aftagende investeringer og fald i både faktisk og potentiel produktion. Den restriktive finanspolitik fandt i 90erne støtte i nye økonomiske teorier om "ekspansiv finanskonsolidering", bl.a. via lavere renter, øget tillid til regeringen og forventede lavere fremtidige skatter (se fx Giavazzi and Pagano 1996), samt teorier om "en tærskel på 90%", nemlig for offentlig gæld i procent af BNP; hvis den overstiger 90% skulle den økonomiske vækst aftage markant (Reinhart and Rogoff 2010). Disse resultater er blevet afvist af senere forskning og afvises i officielle IMF-rapporter (IMF 2012; Nuti 2013b).

De økonomisk-politiske reformer er reelt en misvisende eufemisme for usikre ansættelsesforhold, retten til af afskedige arbejdskraft uden rimelig grund, destruktion af fagforeningerne, afvikling af kollektive overenskomster og reduktion og privatisering af velfærdsstaten. IMF har bekræftet, at instrumenterne er virkningsløse på den økonomiske vækst, men alligevel fremturer hyperliberale regeringer - socialdemokratiske eller ej - med dem med en entusiasme, som var en bedre sag værdig.

Reformerne og den økonomiske politik bryder med, hvad betegnelsen *socialdemokrati* står for, navnlig i den skandinaviske version: et fuldt ud kapitalistisk samfund med aktiv statslig politik; en betydelig, men ikke nødvendigvis dominerende offentlig sektor, hvor statslige virksomheders pris- og investeringspolitik fremmer regeringens mål ligesom aktiv penge- og finanspolitik og direkte kontrol om nødvendigt; velfærdsstatens kollektivisering af individuel risiko (alderdom, sygdom, invaliditet, udsatte børn) og social risiko (fattigdom, arbejdsløshed); demokrati og økonomisk deltagelse; høj og stabil beskæftigelse; økonomisk lighed gennem omfordeling og kollektivt forbrug. Dette ideal udspringer af et politisk og moralsk imperativ, selv om politik af denne art også er blevet ført ud i livet af konservative og liberale regeringer, fra Bismarck til Macmillan, med det formål at sikre social fred i et antagonistisk kapitalistisk system.

I EU blev en lignende samfundsmodel, *The European Social Model*, introduceret som et ideal, men først i 90'erne, idet Rom-traktaten (1957) ikke befattede sig med social udvikling, men garantien for sociale minimumsrettigheder fra 1989 var lige som senere vedtagelser politiske, ikke-bindende deklARATIONER og forblev tomme ord.

De varierende grader af og former for socialdemokrati har præsteret glimrende resultater, hvad angår økonomisk vækst, beskæftigelse og lighed. Den skandinaviske model blev udvandet af deregulering og svækkede former for statslig intervention foruden af globalisering og indvandring. Den europæiske sociale model kom aldrig fra start på grund af dens ikke-bindende form, hyperliberalismen i Østeuropa og EUs regler om budgetbalance. Alligevel fastholder Judt (2005), at den europæiske sociale model er "hvad der knytter europæere sammen ... Vi er så optaget af at huske alt det, som stater gør dårligt, at vi har glemt, hvad de gør godt ... Den anglo-amerikanske model med dens privatiseringskult er ikke blot etisk dårligt fungerende; det vil snart stå klart, at den også er økonomisk dårligt fungerende".

Moderne kapitalisme: fortabt, forkuet eller fordærvet?

Kapitalismen har naturligvis også forandret sig drastisk gennem tiden, men tolkninger af de aktuelle tendenser er vidt forskellige fra tegn på, at kapitalismen er fortabt (Mason 2018), til, at den er forkuet (Kay 2018) eller fordærvet (Standing 2016).

Mason's (2018) argument er, at mange forbrugsvarer - medierne, litteratur, musiknoder og -gengivelse, kunstreproduktioner osv. - samt produktionsvarer som software er digitale goder, hvis pris ikke kan overstige de marginale produktionsomkostninger, som er nul eller nær nul. "Informationsteknologien rammer marginalismen i dens grundvold, fordi dens grundantagelse er knaphed, og information findes i overflod" (Mason 2015, p 163). Produktionen kunne finansieres af reklamer eller gennem lovbeskyttelse, eller produktionen kunne foregå på en decentraliseret og samarbejdende måde som Wikipedia "uden brug af hverken markeder eller ledelseshierarkier" (Mason 2015, p 129), altså postkapitalisme som en form for libertær og egalitær socialisme. En mere triviell og brutal løsning på den manglende pris på digitale goder ville være, at de blev produceret i

reduceret omfang bestemt af uselvisk generøsitet, begrænsede reklameindtægter og ineffektiv lovbeskyttelse. Det ville give en fattigere verden og et temmelige uændret kapitalistisk system. Den digitale økonomi forudsætter også en fortsat real produktion af fysiske goder styret af traditionelle markeder som i tidligere kapitalismeformer. Rygterne om kapitalismens kollaps er stærkt overdrevne.

Kay (2018) går så vidt, at han skriver: "Jeg ville ønske, at jeg kunne holde op med at bruge ordet kapitalisme". Kay trækker linjen tilbage til det 19. århundrede, hvor virksomheder typisk blev drevet af deres ejer. I det 20. århundrede blev driften overtaget af direktører ansat af ejerne, som i stigende grad bestod af et stort antal aktionærer og efterhånden af institutionelle investorer som fx pensionsfonde. Under globaliseringen i det 21. århundrede, hvor der er høj mobilitet for kapital og arbejdskraft samt varer og tjenester, bliver virksomheden "tom", idet den transformerer sig til et multinationalt netværk, som driver mange virksomheder i forskellige lande styret af mellemlid organiseret som markeder og ikke som et ledelseshierarki som i Ronald Coase's virksomhedsteori fra 1937. (Coase spurgte, hvorfor produktionen var organiseret i virksomheder med ledelseshierarkier og ikke af selvstændige enkeltpersoner forbundet med markedsrelationer, og hvorfor produktionen heller ikke var organiseret i én stor gigantvirksomhed. Han fandt svaret i transaktionsomkostningernes omfang i decentrale markeder versus centraliseret ledelse med en driftsherre i spidsen.)

Virksomhedens værdi udgøres af det multinationale netværk, som vanskeligt kan overdrages. Derved svækkes virksomhedens investorer og ejere, og aktierne har en tendens til at blive overtaget af virksomhedens direktører og ansatte, som i stigende grad får fælles interesser.

Denne opfattelse ser imidlertid bort fra det faktum, at ejerne til enhver tid kan sælge deres aktier. Og fragmenteringen af produktionsprocessen og den voldsomme konkurrence i den globale arbejdsstyrke kan kun skærpe konfrontationen mellem arbejdskraft og kapital, hvilket også bekræftes af det vedvarende, verdensomspændende fald i arbejdskraftens andel af den samlede indkomst. Kay's (2018) billede af kapitalismens evolution ændrer overhovedet ikke systemets grundlæggende problemer, arbejdsløshed, ledig kapacitet, økonomiske svingninger og kriser, stigende indkomst- og formueulighed. "Moving beyond capitalism?" (Kay 2018). Nej, der er snarere tale om et tilfælde af "Back to the future". (Se også Galbraith 1967 og især Jamie Galbraith's forord til 2007-udgaven).

Standing (2016) opruller et endnu værre scenario. Begyndende med Reagan og Thatcher i 80erne har den moderne kapitalisme udviklet sig i hyperliberalistisk retning, domineret af formueindkomster under oligopolistiske og monopolistiske forhold og totalt korruperet af undertrykkelse af konkurrence og frie markeder. Ideologien er blevet opbygget siden 40erne af indflydelsesrige økonomer, bl.a. Hayek, Friedman og andre medlemmer af The Pelegrin Society fra 1947, Chicagoskolen, the Bilderberg Group fra 1954 og senere The Davos Forum. Den er en reaktion på keynesiansk, socialdemokratisk omfordelings- og stabiliseringspolitik og går ud på at fremme "markedsøkonomi og et åbent samfund", dvs. deregulering, liberalisering, privatisering, svækkelse af socialt solidariske institutioner, restriktiv anti-inflationspolitik, reduktion af statens rolle, af såvel statslige indtægter som statslige udgifter. Ideologien har tolereret oligopoler og monopoler,

beskyttelse af intellektuel ejendom med 20-årige patenter, 40-årige for medicinalvarer, og patentering af naturprodukter, skattebegunstigelse og anden beskyttelse af udenlandske investorer mod national lovgivning. I stedet for at føre til "medlidenhedsdrab på formuebesidderne", som Keynes (1936, ch. 12) havde forventet, har den hyperliberale kapitalisme oppustet formueindkomsterne på bekostning af arbejdsindkomsterne, og den har ud over alle grænser forstærket kapitalismens iboende tendenser til svingninger og kriser, arbejdsløshed og ledig kapacitet, og ikke mindst ulighed.

Kapitalismen og uligheden

Kapitalismens store og voksende ulighed er veldokumenteret (Popov 2017, Piketty 2018). Udtrykt ved Gini-koefficienten (som løber fra 0 (fuldstændig lighed) til 100% (maksimal ulighed, én person har al indkomst)), var uligheden i det 18. århundrede typisk høj, 50-60%, i de europæiske lande svarende til Gini-koefficienten i de lande, som i dag har den højeste ulighed, bl.a. Brasilien, Sydafrika, Rusland og Kina. I det 20. århundrede blev tendensen til voksende ulighed brudt midlertidigt i perioden 1914-1973 som følge af to verdenskrige, verdenskrisen i 30erne og socialpolitiske indgreb, New Deal i USA og velfærdsstatspolitik i Europa efter 1945, som i øvrigt også var inspireret af faldet i Gini-koefficienten til 20-30% i de socialistiske lande. (En avistegning i 60erne illustrerede fænomenet med et træ plantet på en ene side af et hegn, som bærer al frugten på den anden side).

I de skandinaviske lande nåede uligheden ned til Gini-koefficienter omkring 25%, men den er steget siden 80erne, i de kapitalistiske lande typisk til 30-40%. Mellem 2005 og 2015 steg Gini-koefficienten i eurozonen fra 30.6% til 31.9%, i USA til 41%, og indkomstforskellen mellem de fattigste 20% og de rigeste 20% steg fra en faktor 4.7 til en faktor 5.2 (Meyer 2018). I USA steg indkomstandelen for den rigeste 1% af befolkningen fra 11% i 1980 til 20% i 2014, men indkomstandelen for de fattigste 50% af befolkningen var 13%. I 2016 var indkomstandelen for de rigeste 10% af befolkningen 22% i Skandinavien, 37% i Europa, 41% i Kina, 46% i Rusland, 47% i USA, 55% i sub-Sahara Afrika, Brasilien og Indien, og så meget som 61% i Mellemøsten (World Inequality Lab 2018).

For formuefordelingen er uligheden meget mere udtalt end for indkomstfordelingen; i eurozonen ejer de rigeste 10% mere end halvdelen af alle formuer og Gini-koefficienterne er typisk 60-75%.

Stigningen i uligheden siden 80erne hænger sammen med nedskæringer af sociale ydelser, højere arbejdsløshed, svækkede fagforeninger, mindske og mindre progressive skatter; fra 1980 til 2017 faldt den maksimale, marginale skattesats med 40% i de vestlige industrilande (IMF 2017). Globaliseringen har svækket fagbevægelsen og presset lønningerne, især for ufaglærte; et *winner-takes-all*-princip har bredt sig inden for mange professioner og inden for kunst og sport; der er sket en ekstremt hurtigt vækst i direktørgager i forhold til lønindtægter, ikke på grund af markeds kræfter, men på grund af den semi-feudale, gensidige karakter af fastsættelsen af gager i direktørklassen, som det også ses inden for den politiske kaste.

Ulighed har mange og veldokumenterede skadevirkninger (Popov 2017, Stiglitz 2012, OECD 2011). Den institutionelle kapacitet forringes angående retsstaten, regeringseffektivitet, korrupktion, kontraktoverholdelse og generelt sammenhængskraften i samfundet; ulighed har virkninger på kriminalitet, fysisk og mental sundhed, selv på forekomsten af overvægt og på kollektive goder som levealder, uddannelse, kvindefrigørelse, social mobilitet, endog på antallet af patenter pr. indbygger (Wilkinson and Pickett 2010). Ulighed nedarves. Ifølge *Oxfam* (2018) var to tredjedele af de formuer, som tilhørte verdens 2043 dollarmilliardærer resultatet af arv, monopoler og luskeri. Milliardærers erobring af politisk magt - fra Berlusconi til Tusk, fra Trump til Babiš - viser, hvordan demokratiske processer fordærvs af ulighed.

Makroøkonomisk statistik demonstrerer, at ulighed forringer de økonomiske vækstmuligheder, i hvert fald i udviklede lande (Stiglitz 2012, Berg and Ostry 2012, Brückner and Lederman 2017). Dog forfægtes det synspunkt også - og det er den gængse moralske begrundelse for, at ulighed er forsvarlig - at der er en konflikt mellem effektivitet og lighed, idet lighed reducerer de nødvendige incitamenter til virkelyst og foretagsomhed til gavn for samfundet. Men det står helt hen i det uvisse, hvor kraftig virkningen er og hvor høj den optimale ulighed i givet fald skulle være. (Furman 2017).

Det spørgsmål må nødvendigvis melde sig, om kapitalismen er årsag til uligheden, eller om uligheden har en dybere oprindelse i menneskets natur. Scheidel's (2017) udgangspunkt er, at ulighed altid har været uløseligt forbundet med menneskelige samfund, og han når frem til, at det eneste, som er i stand til at modvirke den ubønhørlige jernlov om voksende ulighed i alle menneskelige samfund, er vold - ikke den vold, som man kan møde i dagligdagen, men storstilet vold (*The great leveler* i hans bogs titel), som har snese af millioner af dødsopfre og lægger hele økonomier øde, altså bibelske begivenheder, totale krige, samfundsomstyrtende revolutioner, statssammenbrud og katastrofale sygdomme - fra Romerrigets undergang til middelalderens bondeoprør, fra den sorte død til den franske revolution, decimeringen af Amerikas oprindelige befolkning som følge af spredningen af europæiske sygdomme, de sidste to verdenskrige, verdenskrisen i 30'erne, den russiske og den kinesiske revolution. Sådanne kataklysmes rammer i en vis forstand de formuende klasser hårdere end de ubemidlede, nemlig i den, og kun den, forstand, at de besiddende har mere at miste end andre, og derved genoprettes en balance mellem rige og fattige, indtil privilegier og misbrug kommer tilbage på kursen sammen med den nyskabte fred og stabilitet. Scheidel (2017) konkluderer, at "nu om dage ser denne type af vold ud til at være blevet reduceret - i sig selv en god ting, men det rejser tvivl om perspektiverne for større lighed i fremtiden".

Socialismens genopståen som svar på fremtidens vanskeligheder

Inden for de seneste år er deformationen af det socialdemokratiske projekt blevet mødt med gentagne, rungende valgnederlag til fordel for nye partier, som straks og stærkt nedsættende er blevet anklaget for populisme, men som er et umiskendeligt udtryk for folkeligt mishag og et udtryk for, at det repræsentative demokrati fungerer. Rodrik (2018) sondrer mellem på den ene side

politisk populisme, som gør op med liberal, demokratisk pluralisme og mindretalsrettigheder svarende til Toquevilles flertalsdiktatur, og på den anden side økonomisk populisme, som tværtimod gør op med fejlslagen regeringspolitik, og som kan være et nødvendigt og somme tider det eneste middel til at undgå politisk populisme. Generelt kan populisme defineres som løfter om umulig eller ubæredygtig politik ledsaget af leflen for snævre selviske interesser blandt vælgerne; reelt kan en sådan populisme ikke skelnes fra demokrati, heller ikke, hvis den opmuntrer uberettigede, men legitime fordomme hos vælgerne (fx xenofobi, der i form af simpel frygt for det udenlandske og det fremmede er en ukrænkelig borgerret).

Det vælgersvigt, som socialdemokratierne i øjeblikket er udsat for, skyldes ikke afvisning af den socialdemokratiske model som sådan, men derimod socialdemokratiets forfald og perversion i hyperliberal, sparepolitisk og globalistisk retning. (Hodgson 2018, Kennedy and Manwaring 2017).

Men der sker i disse år en socialistisk opvågning som reaktion på ekstreme udfordringer for verdensøkonomiens udvikling og beståen under de nuværende politiske og økonomisk-kapitaliske forhold:

Globaliseringen af handel og investeringer giver samlet set fordele, men vanskeligheden ved at kompensere de store tabende grupper medfører store omkostninger ved handelskrige og ny protektionisme.

Massevandring af arbejdskraft medfører samme type af problemer med at omfordele tab og gevinster. Ifølge nogle beregninger ville global fri bevægelighed af arbejdskraft øge verdens BNP med 10-15% (Docquier et al. 2012). Et socialistisk alternativ måtte skelne mellem flygtninge og økonomiske migranter og have midlerne til at begrænse og kontrollere vandringerne.

Det samme gælder udviklingen af digital teknologi, som på langt sigt åbner enorme muligheder (Artificial Intelligence, Big Data, førerløse biler og droner, cloud computing, 3-dimensional printers i produktion og bioteknologi), men som på kort sigt skaber store omstrukturings- og omfordelingsproblemer. (UNCTAD 2017, Frey and Osborne 2017).

Der er behov for massive investeringer i offentlig infrastruktur, herunder udbedring af forfalden infrastruktur i de rige lande, samt i boligbyggeri, især i fattige lande i betragtning af, at 25% af den globale bybefolkning bor i slum, og at andelen er på vej til 50% i 2050.

Der er behov for genopretning af tidligere akkumuleret forurening og mere generelt for beskyttelse af udtømmelige ressourcer, hvor der i dag finder et forbrug sted, som ikke er bæredygtigt.

Det er bydende nødvendigt straks at begrænse den nuværende udledning af drivhusgasser og den globale opvarmning (som eufemistisk betegnes som "klimaforandring"), selv om der er en vis usikkerhed om de forventede skader, fordi de kan vise sig at føre til en katastrofe.

Sandt nok har alle tidligere dommedagsprofetier vist sig uholdbare, fra Irving Fisher's udtømmelse af verdens kulreserver til Romklubbens *Limits to Growth*. Men truslerne har aldrig været så mange og så alvorlige. Før eller siden vil Stein's lov (1976) virke: "Hvis noget ikke kan fortsætte i det uendelige, så vil det stoppe."

Økonomisk teori om markedsmekanismen og om markedsligevægte er givetvis en utopi i den bogstavelige betydning, at den beskriver et system, som ikke eksisterer og som ikke kan eksistere. Men den rummer realistiske elementer, og navnlig har økonomisk teori aldrig påstået, at spontane markedsmekanismer kunne håndtere fordelingsproblemer og miljøproblemer, altså den form for trusler, som verden står overfor. Den eneste mulighed er statslig og international fordelings- og miljøpolitik, dvs. socialistisk politik.

Hvilken type af socialisme kan komme på tale? Ikke "den reelt fejlslagne socialisme" af sovjetisk type, eller den lige så fejlslagne cubanske socialisme, som ifølge Che Guevara forudsatte skabelse af et nyt, socialistisk menneske; systemet må acceptere menneskelige skabninger, som de er. Heller ikke den nuværende model i Kina, som økonomisk er en succes, og som desuden er udemokratisk, autoritær, repressiv og korrump; men en socialistisk politik kommer ikke uden om skrappe politiske midler. Ej heller den jugoslaviske arbejderstyrede socialisme, som gentog de fleste af kapitalismens ulemper inkl. arbejdsløshed og ulighed; der bør være plads til arbejderstyre à la den tyske *Mitbestimmung* og til Kooperation, men uden oppustede forventninger som fx hos Weitzman (1984).

Hvad jeg har i tankerne er såmænd en model med socialdemokratiske, internationale institutioner og politik, grundlæggende en markedsøkonomi, men fuldt udrustet med effektive instrumenter til at føre gennemgribende økonomisk politik: finanspolitik med betydelige statsbudgetter; omfattende kollektivt forbrug, sundhedsvæsen, uddannelse o.s.v.; pengepolitik; pris- og investeringspolitik for offentligt ejede virksomheder; industripolitik; handelspolitik med kompensation for indkomsttab; samt mulighed for direkte indgreb som en sidste udvej.

I sin nuværende tilstand magter EU ikke en sådan opgave. EUs budget er latterligt lille, omkring 1% af EUs BNP sammenlignet med USA's føderale budget på 20% af BNP. Dertil kommer selvskabte plager, bl.a. den utilgivelige, forhastede indførelse af euroen, før den nødvendige statsfinansielle, bankmæssige og politiske integration, som har skabt unødigt arbejdsløshed og stagnation i Sydeuropa.

Heller ikke de fleste af de nye, "populistiske" partier, som i visse tilfælde har været i stand til at indgå i regeringer, bl.a. i Italien, vil kunne magte at afhjælpe de problemer, som er opregnet ovenfor, fordi de repræsenterer forskellige dele af befolkningerne, bygger på forskellige ideologier

og har for snævre politiske mål.

Med tiden kan man håbe på, at populismens succeser vil inspirere bevægelser og partier af traditionel socialdemokratisk observans. I Tyskland, for eksempel, er bevægelsen *Aufstehen* en venstre-grøn alliance, som er EU-skeptisk og indvandringskritisk, og som har en social profil angående skoler, boligpolitik og fattigdom. Andre initiativer af denne art, som er mindre kontroversielle og mere lovende, kunne tænkes at fremkomme.

(Oversættelse og redaktion: Hans Aage)

Litteratur:

Amalrik Andrei (1970), *Will the Soviet Union Survive Until 1984?*, New York, Harper and Row.

Berg Andrew G. and Jonathan D. Ostry (2012), "Equality and Efficiency". *Finance and Development*, International Monetary Fund, 48 (3).

Blair Tony and Gerhard Schroeder (1999), *The Way Forward for Europe's Social Democrats - A Proposal*, June, The Labour Party, London.

Brueckner Markus and Daniel Lederman (2017), "Effects of Income Inequality on Aggregate Output", *Policy Research Working Paper* n. 7317, The World Bank, Washington, <http://documents.worldbank.org/curated/en/291151468188658453/pdf/WPS7317.pdf>

Bukharin Nikolai I. (1920), *The economics of the Transition Period*, Communist Academy, Moscow, <https://thecharnelhouse.org/wp-content/uploads/2015/05/nikolai-bukharin-the-politic-and-economics-of-the-transition-period-1920.pdf>

Coase Ronald and Ning Wang (2015), *How China Became Capitalist*, Palgrave Macmillan, London and New York.

Cohen Stephen F. (1980), *Bukharin and the Bolshevik Revolution: a political biography 1888-1938*, Oxford UP.

Docquier Frédéric, Joël Machado and [Khalid Sekkat](#) (2014), "Efficiency gains from liberalizing labor mobility", *The Scandinavian Journal of Economics*, December, pp. 303-346. March.

Ellman Michael (2002). "Was the collapse of the USSR entirely unforeseen?", *Perspectives on Political Science*, Vol. 31, 3, pp. 132-135.

Frey Carl B. and M.A. Osborne (2017), "The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?", *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 114, issue C, 254-280.

Furman Jason (2017), "Should Policymakers Care Whether Inequality Is Helpful or Harmful For Growth?", Harvard Kennedy School and Peterson Institute for International Economics, Conference paper, 5 October <https://piie.com/system/files/documents/furman20171012paper.pdf>

Galbraith John K. (2007), *The New Industrial State (1967)*, foreword by James K. Galbraith, Princeton University Press.

Giavazzi Francesco and Marco Pagano (1996), "Non-Keynesian Effects of Fiscal Policy Changes: International Evidence and the Swedish Experience," *NBER Working Papers* 5332.

Griffiths Dan F. (1924), *What is Socialism? A Symposium*, Richards, London.

Hodgson Geoffrey (2018), *Wrong Turnings - How the Left Got Lost*, University of Chicago Press

International Monetary Fund (2012), *World Economic Outlook - Coping with High Debt and Sluggish Growth*, October, Washington.

International Monetary Fund (2017), *Fiscal Monitor*, October, Washington.

Judt Tony (2005), *Postwar: A History of Europe Since 1945*, Penguin, London.

Karlsson Mats (1999), "Third way, *Neue Mitte* or Old Wine in New Bottles?", Conference paper, IPPR, Bellagio, 27-28 February.

Kay John (2018), "Moving Beyond Capitalism?", *Social Europe*, 21 March, <https://www.socialeurope.eu/moving-beyond-capitalis>

Kennedy Paul and Rob Manwaring (Eds) (2017), *Why the left loses: The Decline of the Centre-Left in Comparative Perspective*, Policy Press, London.

Keynes J. Maynard (1936), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan, London.

Kolodko Grzegorz W. (2000), *From Shock to Therapy. The Political Economy of Post-Socialist Transformation*, Oxford UP

Kolodko Grzegorz W. (2018), *Czy Chiny zbawią świat?*, forthcoming in English as *Will China Save the World?*, I.B. Tauris-Bloomsbury.

Kolodko Grzegorz W. and D. Mario Nuti (1997), "The Polish Alternative - Old myths, hard facts and new strategies in the successful Polish economic transformation", *UNU/WIDER Research for Action series* no. 33, Helsinki, http://www.tiger.edu.pl/kolodko/working/wider/WIDER_1997.pdf

Kornai János (2013), *Dynamism, Rivalry and the Surplus Economy - Two Essays on the Nature of Capitalism*, Oxford UP.

Lenin V.I. (1917), *The State and Revolution*.

Marx Karl and Friedrich Engels (1848 in German), *The Manifesto of the Communist Party*, Progress Publishers, Moscow, 1969.

Mason Paul (2015), *PostCapitalism. A Guide to Our Future*, Allen Lane, London.

Mattick Paul (1983), *Marxism: Last Refuge of the Bourgeoisie?* Edited by Paul Mattick jr., M.E.Sharpe Inc., Armonk NY and The Merlin Press, London, http://us.geocities.com/collectiveact/pm_cas.htm

Meyer Henning et al. (2018), Inequality in Europe, *Social Europe*, January,

<https://www.socialeurope.eu/wp-content/uploads/2018/01/Inequality-in-Europe-final.pdf>

Milanovic Branko (2019), *Capitalism Alone*, forthcoming, Harvard Univ. Press.

Naughton Barry and Kellee Tsai (Eds) (2015), *State Capitalism, Institutional Adaptation, and the Chinese Miracle*, Cambridge UP.

Nove Alec and D. Mario Nuti (1972), *Socialist Economics*, Penguin, 1972.

Nuti D. Mario (2013a) "Did we go about transition in the right way?", in Paul Hare and Gerard Turley (Eds), *Handbook of the Economics and Political Economy of Transition*, Routledge, London and New York, 2013, Ch. 3, pp. 48-58.

<https://docs.google.com/file/d/0B4C7eK01Z6a4OWx1UXBpZWtpZzA>

Nuti Domenico Mario (2013b), "Austerity versus Development", Conference paper, Kozminski University, Warsaw, 10-11 October.

OECD (2011), *Divided we stand. Why inequality keeps rising*, Paris.

Oxfam International (2018), *Reward Work Not Wealth*, January

https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/file_attachments/bp-reward-work-not-wealth-2011-8-summ-en.pdf

Piketty Thomas (2018), "Brahmin Left vs Merchant Right: Rising Inequality and the Changing Structure of Political Conflict - Evidence from France, Britain & the US, 1948-2017", February, EHESS and Paris School of Economics <http://piketty.pse.ens.fr/files/Piketty2018PoliticalConflict.pdf>

Popov Vladimir V. (2017), "New Project: Inequality, Economic Models and Russian October 1917 Revolution in Historical Perspective - Concept Note", DOC-RI, Berlin.

Reinhart Carmen M. and Kenneth S. Rogoff (2010), "Growth in a Time of Debt", *NBER Working Paper* No. 15639, January.

Rodrik Dani (2018), "In Defence of Economic Populism", *Social Europe*, 18 January.

Scheidel Walter (2017), *The Great Leveler: Violence and the History of Inequality from the Stone Age to the Twenty-First Century*, Harvard UP.

Shatalin Stanislav m.fl. (1991), *500 dage. Et program for overgang til markedsøkonomi i USSR*, Det Udenrigspolitiske Selskab.

Shleifer Andrei and Daniel Treisman (2000), *On the road without a map*, MIT Press, Cambridge Mass.

Stalin Joseph (1951), *Economic Problems in the USSR*,

<https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1951/economic-problems/ch01.htm>

Standing Guy (2016), *The corruption of capitalism: Why Rentiers Thrive and Work Does Not Pay*, Biteback, London.

Stein Herbert (1976), "The Macroeconomics of Growth, Full Employment, and Price Stability", US Congress Joint Economic Committee, Washington.

Stiglitz Joseph (2012), *The Price of Inequality*, W.W. Norton & Co., New York.

Treml V. G. and J.P. Hardt (Eds) (1972), *Soviet Economic Statistics*, Durham, North Carolina.

UNCTAD (2017), *Information Economy Report - Digitalization, Trade and Development*, November 2017.

Vonyó Tamás (2017), "War and Socialism: why Eastern Europe fell behind between 1950 and 1989", *Economic History Review*, vol. 70, 1, pp. 248-274.

Waters Mary-Alice (Ed.), (1970), *Rosa Luxemburg Speaks*, Pathfinder Press, New York.

Weitzman Martin L. (1984), *The Share Economy - Conquering Stagflation*, Harvard Univ. Press.

Åslund Anders (2000), *The Myth of Output Collapse after Communism*, Carnegie Institute, Washington.